

Suomalaisten kokema hyvinvointi on romahtanut koronaviruspandemian jälkeen

Mikko Niemelä professori

Markus Laaninen väitöskirjatutkija

2020-luku on tuonut mukanaan monenlaisia kriisejä suomalaisten elämään. Ajanjaksolle mahtuvat niin koronaviruspandemian ihmisten elämään tuomat muutokset kuin Venäjän Ukrainaan kohdistama hyökkäysota, joka heijastuu suomalaisten elinolosuhteisiin korkojen ja elinkustannusten kasvuna.

Tutkimuksessa tarkastelimme, missä määrin suomalaisten kokema hyvinvointi ja siinä ilmevät väestöryhmittäiset erot ovat muuttuneet vuosien 2016 ja 2022 välillä.

Keskeisimmät tulokset

- Suomalaiset kokevat hyvinvointinsa heikommaksi kuin ennen vuoden 2020 koronaviruspandemiaa kaikilla hyvinvoinnin mittareilla.
- Pandemian välittömät seuraukset olivat melko maltillisia: Vuosien 2016 ja 2020 välillä hyvinvointi heikentyi monilla mittareilla, mutta se oli melko vähän. Joissakin väestöryhmissä koettu hyvinvointi jopa parani.
- Koetun hyvinvoinnin romahdus paikantuu vuosien 2020 ja 2022 väliseen aikaan.
- Hyvinvoinnin heikentyminen ilmenee suomalaisten onnellisuudessa, tyytyväisyydessä elämään, elämän kuormittavuuden tunteessa, toimeentulovaikeuksien kokemisessa sekä suomalaisten arvioissa elämänlaadun tasosta verrattuna aikaan ennen pandemiaa.
- Jo valmiiksi heikommassa asemassa olevien ryhmien, kuten yksinhuoltajien ja työttömien, hyvinvointi on entisestään heikentynyt.
- Perinteiset sosiaalisten riskien puskurit, kuten työssäkäynti ja kahden aikuisen perherakenne, eivät ole enää yhtä tehokkaita kuin ennen. Vuosien 2020 ja 2022 välillä koettu hyvinvointi heikentyi myös kahden huoltajan lapsiperheillä, työikäisillä ja työssäkävillä sekä nuorilla aikuisilla.

TUTKIMUKSEN AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksessa tarkasteltiin koettua hyvinvointia kolmesta näkökulmasta:

- onnellisuus ja tyytyväisyys elämään
- taloudellinen toimeentulo
- resilienssi ja tulevaisuudenusko.

Aineistona toimivat vuosina 2016, 2017, 2020 ja 2022 kerätyt *Hyvinvointi ja eriarvoisuus* -kyselytutkimusaineistot. Ne mahdollistavat koetun hyvinvoinnin analysoinnin ennen pandemiaa, pandemian aikana syys-joulukuussa 2020 sekä vuodenvaihteessa 2022–2023, jolloin yhteiskunta oli jo pandemian jälkeen avautunut, mutta Ukrainan sota oli alkanut heijastua suomalaisten elämään erityisesti energian hinnan mutta myös muiden elinkustannusten nousuna.

Hyvinvoinnin arviointi edellyttää moniulotteisuuden huomioimista.

Mittareina toimivat vakiintuneet onnellisuutta, tyytyväisyyttä elämään ja taloudellista toimeentuloa koskevat mittarit. Resilienssiä tutkittiin elämän kuormittavuuden tunnetta koskevalla mittarilla. Lisäksi vuodenvaihteessa 2022–2023 kerätyssä kyselyssä kysyimme tarkemmin pandemian ja Ukrainan sodan myötä syntyneen kustannuskriisin vaikutuksista vastaajien toimeentuloon ja hyvinvointiin.

KOETTU HYVINVOINTI ON HEIKENTYNYT KAIKILLA MITTAREILLA

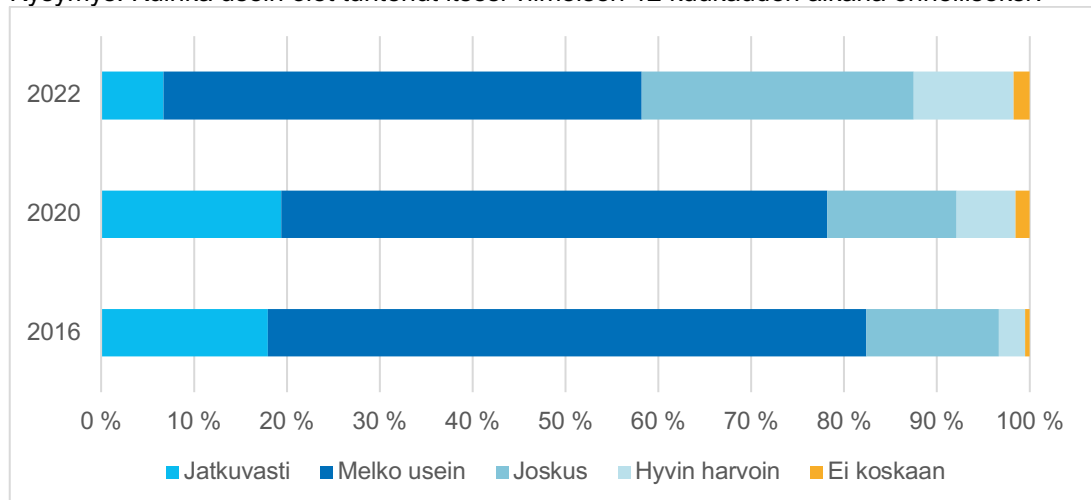
Koettu hyvinvointi on heikentynyt vuosien 2016 ja 2022 välillä kaikilla hyvinvoinnin osa-alueilla. Heikentyminen ajoittuu erityisesti vuosien 2020 ja 2022 väliselle ajanjaksolle.

Onnellisuus: Ennen pandemiaa, vuonna 2016, vastaajista 82 prosenttia koki onnellisuuden tunnetta melko usein tai jatkuvasti. Vuosien 2016 ja 2020 välillä onnellisuutta melko usein tai jatkuvasti kokeneiden osuus oli hieman pudonnut. Samaan aikaan onnellisuuden polarisaatio kasvoi: sekä niiden osuudet, jotka kokivat itsensä onnelliseksi jatkuvasti, että niiden osuudet, jotka kokivat itsensä onnelliseksi hyvin harvoin tai ei koskaan, kasvoivat.

Kuvio 1. Onnellisuuden kokeminen vuosina 2016, 2020 ja 2022 (%).

Lähde: Hyvinvointi ja eriarvoisuus Suomessa -kyselyt vuosilta 2016, 2020 ja 2022–23.

Kysymys: Kuinka usein olet tuntenut itsesi viimeisen 12 kuukauden aikana onnelliseksi?

Selkein muutos suomalaisten onnellisuudessa on kuitenkin tapahtunut pandemian jälkeen. Vuodenvaihteessa 2022–2023 enää 57 prosenttia vastaajista koki itsensä onnelliseksi melko usein tai jatkuvasti. Jatkuvasti onnellisuuden tunnetta kokeneiden osuus putosi vuosien 2020 ja 2022 välillä 19 prosentista vajaaseen 7 prosenttiin. Sen sijaan harvemmin onnellisuutta kokeneiden osuudet kasvoivat selvästi: hyvin harvoin tai ei koskaan onnelliseksi kokeneiden osuus kasvoi vajaasta 8 prosentista 12,5 prosenttiin.

Tyytyväisyys elämään: Tyytyväisyys elämään ei heikentynyt pandemian aikana. Sen sijaan keskimääräinen tyytyväisyys elämään asteikolla 0–10 putosi selvästi vuosien 2020 ja 2022 välillä. Ylipäänsä elämään tyytyväisyyttä kuvaavan jakauman muoto poikkesi vuonna 2022 edeltävien ajankohtien jakaumista. Samoin jakauman hajonta kasvoi, mikä viittaa onnellisuuden tunteen tapaan koetun hyvinvoinnin polarisaation kasvuun.

Taloudellinen toimeentulo: Taloudellista toimeentuloa mitattiin kolmesta näkökulmasta. Aluksi tutkittiin muutoksia toimeentulovaikeuksissa vuodesta 2016 vuoteen 2022. Tämän jälkeen tarkasteltiin suomalaisten näkemyksiä koronaviruspandemian vaikutuksesta taloudelliseen hyvinvointiin. Kolmanneksi analysoitiin näkemyksiä Ukrainan sodan myötä syntyneen kustannusten nousun vaikutuksista taloudelliseen hyvinvointiin.

Pandemian yhteys toimeentulovaikeuksiin oli vähäinen.

Pandemian yhteys taloudelliseen toimeentuloon on tulosten valossa selvästi maltillisempi kuin sen jälkeinen aika, jota leimasi muun muassa Ukrainan sodan myötä syntynyt kustannusten nousu. Kokonaisuudessaan hieman yli 20 prosenttia vastaajista koki toimeentulovaikeuksia vuosina 2016 ja 2020. Eri väestöryhmien välillä muutokset olivat kuitenkin jossain määrin erisuuntaisia. Lisäksi noin 28 prosenttia vastaajista arvioi, että heidän taloudellinen hyvinvointinsa heikentyi pandemian aikana.

Sen sijaan toimeentulovaikeuksia kokeneiden osuus nousi kaikkien vastaajien osalta 23 prosentista 39 prosenttiin vuosien 2020 ja 2022 välillä. Lisäksi toimeentulovaikeuksia kokeneiden osuus nousi lähes jokaisessa väestöryhmässä. Edelleen yli 60 prosenttia vastaajista koki Ukrainan sodan myötä syntyneen energiakriisin uhaksi omalle taloudelliselle hyvinvoinnilleen. Tämä näkemys myös jaettiin pitkälti samalla tavoin väestöryhmästä riippumatta.

Resilienssi ja tulevaisuudenusko ovat koetuksella.

Elämän kuormittavuus: Muutokset elämän kuormittavuuden kokemuksissa ovat samansuuntaisia muiden hyvinvoinnin osa-alueiden muutosten kanssa. Niiden vastaajien osuus, jotka ovat kokeneet elämänsä niin kuormittavana, etteivät koe pystyvänsä tekemään pitkän aikavälin suunnitelmia kasvoi erityisesti pandemian jälkeen.

Kaikkien vastaajien osalta elämän kuormittavuus kasvoi vuosien 2017 ja 2020 välillä vain 2,5 prosenttiyksikköä. Sen sijaan vuosien 2020 ja 2022 välillä elämän kuormittavuutta kokevien osuus nousi vajaasta 17 prosentista vajaaseen 34 prosenttiin. Lisäksi 38 prosenttia vastaajista arvioi vuodenvaihteessa 2022–2023, ettei jatkuvien kriisien vuoksi enää uskalla suunnitella elämäänsä kovin pitkälle.

VUOSIEN 2016 JA 2020 VÄLISET VÄESTÖRYHMIT- TÄISET MUUTOKSET

Tulokset viittaavat siihen, että kriisien luonteella on oma merkityksensä koettuun hyvinvointiin. Pandemia koski eri väestöryhmiä tasaisemmin ja muutoksissa ilmenevät erot ovat siten myös pieniä. Sen sijaan vuosien 2020 ja 2022 muutoksia selittänevät yhteiskunnan avautuminen pandemian jälkeen ja talouden epävarmuus, ja tällöin koetun hyvinvoinnin heikentyminen paikantuu erityisesti taloudellisesti heikompiaisisiin väestöryhmiin.

Vuosien 2016 ja 2020 välistä muutosta tarkasteltaessa onnellisuuden heikentyminen näkyy erityisesti nuoremmista ikäryhmissä. Lisäksi toimeentulovaikeuksia kokeneiden onnellisuus pysyi melko samana, mutta paremmin toimeentulevien onnellisuus heikentyi. Vuosien 2017 ja 2020 välillä yksinhuoltajien tyytyväisyys elämään heikentyi, kun taas muissa perhetyypeissä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Taloudellisen toimeentulon ongelmat paikantuivat niihin väestöryhmiin, jotka aiemmissakin köyhyys- ja huono-osaisuustutkimuksissa ovat nousseet esiin. Näitä ovat nuoret, epävaakaassa työmarkkina-asemassa olevat sekä lapsiperheet. Vuonna 2020 hälyttäviä toimeentulovaikeuksien lukemia oli opiskelijoilla, yksinhuoltajilla ja työttömillä. Näissä väestöryhmissä yli puolet vastaajista koki selviytyvänsä arkipäiväisistä menoistaan vain vaikeuksien tai suurin vaikeuksien. Vastaavasti kahden huoltajan lapsiperheiden, työssä olevien sekä yli 30-vuotiaiden työikäisten ryhmissä toimeentulovaikeuksia kokevien osuus laski vuosien 2016 ja 2020 välillä.

Pandemiavuotta 2020 tarkasteltaessa huomataan, että elämän kuormittavuutta kokevien osuudet nousivat vuodesta 2017 selvästi keskimääräistä enemmän yksinhuoltajilla, nuoremmista ikäluokissa, opiskelijoilla ja eläkeläisillä. Elämän kuormittavuus on selvästi suurempaa niillä, jotka kokevat toimeentulovaikeuksia kuin niillä, jolle taloudellinen toimeentulo on helppoa. Elämän kuormittavuus kasvoi vuosien 2017 ja 2020 välillä keskimääräistä enemmän skaalan molemmissa ääripäissä eli sekä hyvin helposti että suurin vaikeuksien toimeentulevilla.

VUOSIEN 2020 JA 2022 VÄLISET VÄESTÖRYHMIT- TÄISET MUUTOKSET

Onnellisuus ja tyytyväisyys elämään heikentyivät vuosien 2020 ja 2022 välillä kaikissa väestöryhmissä. Heikentyminen painottuu perinteisesti korkeammassa huono-osaisuusriskissä oleviin väestöryhmiin, kuten niihin, joilla on taloudellisia vaikeuksia, työttömiin ja opiskelijoihin sekä niihin perhetyyppeihin, joissa on vain yksi tulonsaaja.

Lisäksi niin onnellisuus kuin tyytyväisyys elämään heikentyivät enemmän nuorissa ikäryhmissä kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Opiskelijat eivät enää erotu onnellisempina väestöryhmänä. Vuonna 2022 tyytyväisimpiä elämäänsä ovat eläkeläiset ja työssäkäyvät.

Taloudellisia toimeentulovaikeuksia kokeneiden osuus nousi lähes jokaisessa väestöryhmässä. Ainoa poikkeus on pandemian kurittamat opiskelijat, joiden kohdalla toimeentulovaikeuksia kokeneiden osuus laski – joskin heistä edelleen yli puolet koki toimeentulovaikeuksia myös vuonna 2022.

Kustannus- ja energiakriisin ”tasa-arvoistava” vaikutus ilmenee siten, että toimeentulovaikeuksien kasvu koski myös aiemmin turvatummassa elämäntilanteessa olevia, kuten työssäkäyviä ja kahden huoltajan lapsiperheitä. Silti työttömien ja yksinhuoltajien toimeentulovaikeudet kasvoivat edelleen selvästi. Työttömistä ja yksinhuoltajista yli 70 prosenttia koki toimeentulovaikeuksia – vastaavia osuuksia ei suomalaisissa köyhyystutkimuksissa ole ennen nähty.

Taloudellisella toimeentulolla on selvä yhteys elämän kuormittavuuteen.

Selvästi keskimääräistä enemmän elämän kuormittavuutta kokevien osuus kasvoi lapsiperheissä, niin yksinhuoltajilla kuin kahden aikuisen lapsiperheissä. Lisäksi kuormittavuus kasvoi keskimääräistä enemmän työttömillä, opiskelijoilla ja toimeentulovaikeuksia kokevilla. Taloudellinen toimeentulo selittää elämän kuormittavuuden kokemusta erittäin voimakkaasti: 80 prosenttia niistä, jotka saavat menonsa katetuksi suurin vaikeuksin ja noin puolet vaikeuksin toimeentulevista kokevat elämänsä kuormittavaksi.

Nuorten heikompi tilanne ilmenee myös elämän kuormittavuuden tunteen muutoksissa: kuormittavuutta kokevien osuus kasvoi vuosien 2020 ja 2022 välillä sitä vähemmän, mitä vanhemmasta ikäryhmästä oli kyse. Vanhempien ikäluokkien vähäisempi elämän kuormittavuus näkyy niin ikäryhmiä kuin eläkeläisiä tarkasteltaessa. Heillä on kaikista väestöryhmistä matalimmat prosenttiosuudet.

JOHTOPÄÄTÖKSET JA TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1) Välittömien toimien ja pidemmän aikavälin yhteisen näkemyksen tarve

- Osa vuosien 2020 ja 2022 välisestä hyvinvoinnin romahduksesta selittyy pandemian ja sen jälkeisen yhteiskunnan avautumisen pidemmän aikajänteen seurauksista. Suomi kaipaa panostusta pandemian jälkihuoltoon ja ymmärrystä siitä, että pandemian sosiaaliset seuraukset eivät ole ohi.
- Osa vuosien 2020 ja 2022 välisestä hyvinvoinnin romahduksesta selittyy vuonna 2022 alkaneella kustannuskriisillä, johon sisältyy inflaation ja korkojen nousu sekä energian ja päivittäistavaroiden hintojen kasvu. Tähän selitykseen viittaa etenkin koetun taloudellisen toimeentulon selkeä yhteys muihin koetun hyvinvoinnin osa-alueisiin. Kansalaisten taloudelliseen toimeentuloon pystytään vaikuttamaan huolehtimalla riittävästä toimeentuloturvasta.
- Koetun hyvinvoinnin heikentyminen entisestään saattaa johtaa erityyppisten hyvinvointiongelmien kasautumiseen. Niiden ratkaiseminen taas on entistä vaikeampaa ja kallimpaa. Nuorten koetun hyvinvoinnin heikentyminen on aina huono signaali myös tulevaisuuden näkökulmasta. Ihmisten resilienssiin liittyvät tulokset puolestaan saattavat entisestään pahentaa esimerkiksi syntyvyyden huolestuttavaa vähenemistä.

2) Kansallisten päätösten tarve

- Koetun hyvinvoinnin heikentyminen on niin rajua ja laajamittaista, että se kaipaa laaja-alaista parlamentaarista ja sektorirajat ylittävää yhteistyötä.
- Arviot Suomen pandemia-ajan hyvinvointipoliittista ratkaisuista kertovat, että pandemian seurauksiin osattiin vastata nopeasti, ja kansainvälisesti vertaillen onnistuneesti.¹ Tästä kertovat myös tämän tutkimuksen tulokset vuoden 2020 melko maltillisista negatiivisista hyvinvointiseurauksista.
- Vähintä, mitä kansallisilla päätöksillä voidaan tehdä, on se, ettei niillä entisestään pahenneta tilannetta. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen laskelmien mukaan hallituksen leikkausten yhteisvaikutukset kohdistuvat voimakkaimmin jo valmiiksi pienituloisille väestöryhmille kuten työttömiin, opiskelijoihin ja muihin heikommassa asemassa

oleviin.² Nämä ovat juuri niitä väestöryhmiä, jotka myös tämän tutkimuksen analyysien perusteella kokevat hyvinvointinsa kaikkein huonommaksi.

- Toimeentulovaikeuksien yhteys muihin koetun hyvinvoinnin puutteisiin viittaa siihen, että leikkausten seuraukset näkyvät paitsi toimeentulo-ongelmien kasvuna myös laaja-alaisemmassa koetussa hyvinvoinnissa, kuten onnellisuudessa, elämäntyytyväisyydessä tai resilienssissä. On siten vaara, että leikkausten seuraukset tulevat ajan saatossa näkymään kustannusten kasvuna muualla, kuten sosiaali- ja terveydenhuollossa.

3) Eurooppalaisen ja kansainvälisen päätöksenteon tarve

- Koronaviruspandemia ja monet sen ratkaisukeinot olivat ja ovat globaaleja. Samoin se, miten ja milloin Ukrainan tilanne lopulta päättyy tai millä tavoin sen sosiaalisiin ja taloudellisiin seurauksiin Euroopassa vastataan, tapahtuu eurooppalaisen ja kansainvälisen päätöksenteon voimin.

Lisälukemista

Tutkimus julkaistaan elokuussa 2024 teoksessa Eriarvoisuuden tila Suomessa 2024 (toim. Anna Rajavuori, Into Kustannus).

Viitteet

¹ Greve, B. & Blomqvist, P. & Hvinden, B. & van Gerven, M. (2021) Nordic Welfare States – Still Standing or Changed by the COVID-19 Crisis? *Social Policy & Administration* 55 (2), 295–311.

² Hiilamo, H. & Kivipelto, M. & Moisio, P. & Mukkila, S. & Nykänen, E. & Ollonqvist, J. & Peltola, J. & Saikku, P. & Tervola, J. & Tuovinen, A-K. & Virrankari, L. (2023) Hallitusohjelman mukaisten sosiaaliturvan leikkausten vaikutukset vuoteen 2027. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Lisätietoja:

Professori Mikko Niemelä, Turun yliopisto
Puh. 040 513 3669, mikko.niemela@utu.fi

Mikko Niemelä on sosiologian professori Turun yliopistossa ja toimii tutkimuksen lippulaiva INVEST:ssä tutkimusalueen ”Sosioekonominen eriarvoisuus ja hyvinvointi” johtajana. Niemelä on tutkinut kotitalouksien taloudellista toimeentuloa ja elinolosuhteita, tulonjakoa, väestön hyvinvointiasenteita sekä sosiaaliturvaa ja hyvinvointivaltion muutosta.

Eriarvoistumisen, interventioiden ja hyvinvointiyhteiskunnan tutkimuksen hanke INVEST keskittyy yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentämiseen ja hyvinvointivaltion uudistamiseen. Lasten, nuorten ja nuorten aikuisten hyvinvointia parannetaan uusia interventioita kehittämällä. Tavoitteena on tarjota Suomelle ja muille yhteiskunnille nykyistä tasa-arvoisempi sekä taloudellisesti, väestöllisesti ja sosiaalisesti kestävämpi hyvinvointivaltiomalli. Tavoitteisiin päästään etsimällä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja osaamisen kehittymistä rajoittavat tekijät, tunnistamalla näihin liittyvät aukkokohtat hyvinvointivaltion olemassa olevissa tuissa ja palveluissa sekä kehittämällä tieteelliseen näyttöön perustuvia interventioita aukkokohtien paikkaamiseksi. INVEST on Suomen Akatemian lippulaivahanke.